

Fıkıh Mezhep Sünnet: Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi

Yazar: Murteza Bedir (İstanbul: Dem Yayınları, 2017, 2. Baskı, 240 sayfa)

Serdar ÖZALP *

Kitap İnceleme

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 01 Aralık 2022, **Kabul Tarihi:** 23 Mart 2023, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2023, **Atıf:** Özalp, Serdar. "Fıkıh Mezhep Sünnet: Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi, Yazar: Murteza Bedir, (İstanbul: Dem Yayınları, 2017, 2. Baskı, 240 Sayfa)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023): 433-448.

<https://doi.org/10.33415/daad.1213196>

Book Review

Article Types: Book Review, **Received:** 01 December 2023, **Accepted:** 23 March 2023, **Published:** 31 March 2023, **Cite as:** Özalp, Serdar. "Fıkh Madhhab Sunnah: The Prophet's Authority In Hanafi Fiqh Theory, by: Murteza Bedir, (Istanbul: Dem Publishing, 2017, 2nd Edition, 240 Page). *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/1 (March 2023): 433-448.

<https://doi.org/10.33415/daad.1213196>

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, serdarozalp91@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6466-1583>

Öz

Hanefî mezhebi özelinde hazırlanan bu eser, klasik dönemdeki fıkıh usûlü algısının yanında, moderniteyle birlikte gelen fıkıh usûlü algısı arasındaki değişimi göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Eserde Hanefî mezhebinin teşekkülünden modernitenin etkisi altına girilen 19. yüzyıla kadarki süreçte fıkıh usûlü delillerinden biri olan sünnetin geçirmiş olduğu evreler, fıkıh usûlü eserleri üzerinden ele alınmaktadır. Bu değerlendirmemiz, eserin tanıtılmasının yanında, modern dönemde yazılan fıkıh usûlü eserlerine yeri geldiğinde atıflar yaparak eserde ortaya konan tezin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fıkıh Usûlü, Mezhep, Hanefî Mezhebi, Sünnet.

Murteza Bedir, Fıkh Madhhab Sunnah: The Prophet's Authority in Hanafi Fiqh Theory, (Istanbul: Dem Publishing, 2017, 2nd Edition, 240 page)

Abstract

This work, which was prepared specifically for the Hanafi madhhab, has an important place in terms of showing the change between the perception of the usul al-fiqh in the classical period and the perception of the usul al-fiqh that came with modernity. In this work, the phases of the sunnah, which is one of the proofs of the usul al-fiqh, from the formation of the Hanafi madhhab until the 19th century, when it came under the influence of modernity, are discussed through the works of the usul al-fiqh. In addition to introducing the work, this evaluation aims to contribute to a better understanding of the thesis put forward in the work by referring to the works of usul al-fiqh written in the modern period when necessary.

Keywords: Islamic Law, Usul al-Fiqh, Madhhab, Hanafi Madhhab, Sunnah.

Fıkıh usûlünde şer'î delillerin ikincisi olarak ele alınan sünnet konusu ile ilgili gerek akademik düzeyde gerekse de akademi dışında yapılan pek çok çalışma mevcuttur. Şer'î hükümlerin anlaşılmasında hangi yöntemin izleneceği konusunda, mezhep olgusu ve modern hayatla birlikte değişen algı önemli rol oynamaktadır. Fıkıh usûlü delillerinden biri olan sünnet konusunda Murteza Bedir tarafından kaleme alınan *Fıkıh Mezhep Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi)* adlı eser, klasik fıkıh usûl anlayışının tespiti ve sünnetin rolü açısından önem arz etmektedir. Eser, fıkıh usûlünün klasik dönemde nasıl algılandığını, işlevinin ne olduğunu, Hanefî mezhebi çerçevesinde sünnetin delil olma konusunda müellifin dönemlendirmesine göre ne gibi farklılıkların bulunduğunu fıkıh usûlü eserleri üzerinden ortaya koymaktadır.

Eser üzerine değerlendirme sayılabilecek iki çalışma mevcuttur.¹

¹ Mehmet Özgenel, "Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi) Hakkında Bazı Mülahazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/2 (30 Aralık 2006), 7-36; Halis Demir, "Fıkıh, Mezhep ve Sünnet Adlı Kitabın Tahlili", *Universal Journal of Theology* 2/1 (31 Mart 2017), 97-103.

Bunlardan ilki Mehmet Özşenel tarafından “Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber’in Otoritesi) Hakkında Bazı Mülâhazalar” başlıklı çalışmadır. İkincisi ise Halis Demir tarafından hazırlanan “Fıkıh, Mezhep ve Sünnet Adlı Kitabın Tahlili” isimli çalışmadır. Her iki çalışma da eserin 2004 yılında yapılan ilk baskısı üzerine yapılmıştır. Özşenel, kitapla ilgili geniş muhtevaya yer vermekle birlikte eseri daha çok hadis perspektifinden değerlendirmektedir. Demir’in çalışması ise eserle ilgili genel bir tanıtım ve bilgilendirme mahiyetindedir. Bu iki çalışmaya ek olarak biz de bu eseri fıkıh ve fıkıh usûlü perspektifinden değerlendireceğiz. Çalışmamızda kitabın 2017 yılında yapılan son baskısını esas alacağız. Bu baskının önsözünde müellif, ortaya koyduğu tezin mahiyeti ve isabetine dair son derece önemli açıklamalar yapmaktadır. Şöyle ki:

“...fıkıh usulü ya da o zamanki dilimle konuşacak olursam fıkıh teorisi, furu-ı fıkıh ile inşai bir ilişkiye sahip değildir; aksine fıkıh usulü furu-ı fıkıhı teorik olarak önceliyor gibi görünse de gerçekte filen sonra gelen, ikincil düşünce niteliğine sahip bir ilimdir. Başka bir ifadeyle fıkıh usulü İslam öğretim mahfillerinde genel kabul gören tezin aksine bir içtihat metodolojisi ilmi olmayıp felsefi olarak İslami hükümlerin vahiy-akıl ilişkisi temelinde nasıl ortaya çıktığını/oluşturduğunu izah eden teorik bir ilimdir...”²

Yukarıda yapılan açıklamada da görüldüğü üzere eserin temel tezi, fıkıh usûlünün işlevinin ne olduğu ve bu işlevin modern dönemde nasıl bir kırılma yaşadığı ve bu kırılma ile birlikte değişimin nasıl gerçekleştiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Fıkıh usûlünün bu açıdan incelenmesi, özelde *sünnet* delili üzerinden ele alınmış ve eserin ortaya koyduğu tez bu perspektiften örneklendirilerek delillendirilmiştir. Nitekim müellif tarafından eserin konusu olan sünnetle ilgili yapmış olduğu şu açıklamalar dikkat çekici mahiyettedir:

“...fıkıh usulünün temel konularından biri olan sünnet delili rivayetlerle hükümler arasındaki ilişkiyi problematize eden bir bölüm olarak okunmalıdır. Fıkıh usulünün bütün konuları gibi sünnet üzerine yapılan bir değerlendirme asla inşai bir söylemle okunamaz. Zira bir delil olarak sünnet bir hüküm olarak sünnetle (nebevi amelle) eş zamanlı olup hadis ilmi çerçevesinde derlenen rivayetlerin yeni bir inşa yapmaktan çok nebevi uygulamada mevcut hüküm olarak sünneti yansıtmak durumundadır. Dolayısıyla mesele, fıkıhın hadisle inşasından çok mevcut

² Murteza Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber’in Otoritesi)* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi (DEM) Yayınları, 2017), 14.

fıkıhın hadis materyaliyle nasıl izah edileceği sorusu çerçevesinde dönmektedir...³

Bu çerçevede eser üzerine yeniden bir değerlendirme yazılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Eseri ortaya koyduğu tez çerçevesinde özellikle fıkıh ve fıkıh usûlüne yaklaşım konusunda ve fıkıh usûlünün işlevine dair klasik dönem ile modern dönem arasındaki kırılmayı ve değişimi göstermesi açısından değerlendireceğiz. Eserde iddia edilen modern dönemdeki fıkıh usûlünün işlevine dair kırılmanın günümüzde yazılan fıkıh usûlü eserlerinde yer alıp almadığına dair ilgili eserlere atıfta bulunarak eserin anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemekteyiz.

Eser, fıkıh usûlü ilminde aslî delillerin ikincisi olan sünnetin kaynaklık değerini konu almıştır. Fıkıh usûlü sistematüğinde şer'î ahkâmın delillerinden ilki Şâri'in bildirmesiyle metlûv olan Kitap'tır. Sünnet delili ise Kitap'la insan arasındaki irtibatı sağlaması açısından önemlidir. Sünnetin delil oluşu, Hz. Peygamber'in Allah tarafından seçilmiş olmasına ve şeriatın onun hayatı üzerinden anlatılmasına dayanmaktadır. Sünnet fıkıh usûlündeki delil anlamında kullanılmasının yanı sıra genel olarak üç farklı manada kullanılmaktadır. İlk olarak sünnet, peygamberî öğretilerdir. Yani Hz. Peygamberin nübüvveti sürecinde öğrettiği tüm uygulamalardır. İkincisi ise fûrû fıkıhta kullanılan mendup manasıdır. Yani sünnet, farz veya vacip gibi yükümlülük olmayıp, yapılması tavsiye edilen şeylerdir. Üçüncüsü ise yukarıda bahsettiğimiz delil olarak sünnettir.⁴ Eserde bahsedilen sünnet, fıkıh usûlü açısından ele alınan *delil* anlamındaki sünnettir.

Eser, Hz. Peygamber'in otoritesinin meşruiyetini değil, fıkıh usûlü açısından Hanefî mezhebinin teşekkülünden modernitenin etkisine girildiği 19. yüzyıla kadar sünnetin geçirdiği evreleri usûl eserleri üzerinden ele almaktadır. Eser, müellifin ortaya koyduğu dönemlendirme⁵ çerçevesinde yaklaşık 2./8. yüzyıldan 13./19. yüzyıla kadar Hanefî usûl geleneğine ait fıkıh usûlü metinlerinde hükümlerin kaynağı olarak Hz. Peygamberin otoritesinin nasıl algılandığını ve bu algılamada ne tür değişimlerin yaşandığını göstermeyi amaçlamaktadır.⁶ Fıkıh usûlünün işlevi ile ilgili ileri sürülen "fıkıh

³ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 15.

⁴ H. Yunus Apayadın, *İslam Hukuk Usulü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 40; Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/150; Sünnetin diğer ayrımları için bk. Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 71 vd.

⁵ Bu dönemler şunlardır: Teşekkül dönemi: Başlangıçtan 4./10. yüzyılın başına kadar olan yaklaşık iki yüz yıllık bir zaman dilimi. Klasik dönem: 4./10. yüzyıldan 6./12. yüzyılın ilk yarısına kadar olan yaklaşık 200 yıllık bir dönem. Klasik sonrası dönem: 6./12. yüzyılın ortalarından 13./19. yüzyıla kadar. Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 49.

⁶ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 56.

usûlünün inşâî bir söylemle okunamayacağı⁷ hipotezini bir anlamda sünnet üzerinden ispatlamaya çalışan müellif, konunun tüm fıkıh usûlü edebiyatı üzerinden ele alınmasının hacim açısından bir çalışmaya sığmayacağı endişesiyle, çalışmayı Hanefî usûlü üzerinden ele almıştır. Konunun tek mezhep üzerinden ele alınmasının bir diğer gerekçesi ise yaklaşık bin yıl boyunca Müslümanların bir mezhep çerçevesinde düşündükleri ve hareketlerini mensup oldukları mezhep kabulleri doğrultusunda şekillendirmeleridir.⁸ Nitekim 20. yüzyılda mezhep kavramı daha çok taassup, taklit gibi olumsuz çağrışımlar uyandırması sebebiyle modern dönemde bilim adamlarının zihninde mezheplerle ilgili hoş olmayan çağrışımlar ve ön yargılar bulunmaktadır.⁹ Bu sebeple hem fıkıh yapma biçiminde mezhep temelli yöntem 20. yüzyılın başlarında terk edilmiş (Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin hazırlanması bunun ilk ve en önemli pratik sonuçlarından biridir) hem de mezheplere karşı son derece negatif bir tutum ve bir önyargının bu süreçte yerleştiği belirtilmiştir. Bu algı, 20. yüzyıl için anlaşılır bir durum olsa bile 19. yüzyıla kadar mezheplere böyle bir bakışın olmadığını hatta mezheplerin Müslüman toplumların en meşru kurumlarından biri olduğu Bedir tarafından başka bir çalışmasında vurgulanmıştır.¹⁰ Dolayısıyla çalışmanın bir mezhep üzerinden ele alınması çalışmanın hacimsel olarak sınırlarını aşacağı endişesinden çok fıkıh yapma biçiminin mezhep temelli olması gerektiğine dair Bedir'in benimsemiş olduğu yöntemden dolayıdır.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde özellikle modern dönemdeki fıkıh usûlü algısına eleştiri getirilmiştir. Bedir, modern dönemde fıkıh usûlünün fûrû fikhî oluşturan ve istinbat kurallarını oluşturmayı amaçlayan bir disiplin olarak algılandığını ifade etmiştir.¹¹ Yani modern dönemde fıkıh usûlüne inşâî bir rolün biçildi-

⁷ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 15.

⁸ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 25.

⁹ Murteza Bedir, "Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum*, 2011, 1/622.

¹⁰ Bedir, "Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması", 1/622.

¹¹ Müellifin bahsettiği modern dönem fıkıh usûlü algısını destekler nitelikteki örnekler için bk. Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 31-32; Vehbe Zuhayli, *Fıkıh Usûlü*, çev. Ahmet Efe (İstanbul: Risale, 2017), 14; Modern dönem fıkıh usûlü algısının örnekle anlatımı ve eleştirisi için bk. Apayadın, *İslam Hukuk Usulü*, 11; Modern dönem fıkıh usûlünün işlevinin anlaşılması açısından bu dönemde yazılmış bir eserin, usûlün işlevine dair verdiği örnek şu şekildedir: "Mesela ben namazın şer'an farz olup olmadığını bilmiyorum. Bunu öğrenmek istiyorum. Şer'î delillerden Kitap'a (Kur'an) bakarım. Burada 'Namazı dosdoğru kılınız!' emrini görünce, usûl-i fikahtan öğrendiğim emir siğasının vücub (farz) ifade etmesi kaidesini kullanır, bir mantık kıyası kurar, şöylece namazın farz olduğu neticesine varırım..." Hayreddin Karaman, *Fıkıh Usûlü (İslam Hukûkunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi)* (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1964), 38; Benzer açıklamalar için bk. Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, çev. Ruhi Özcan (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 1993), 29; Muhammed Seyyid Bey, *Fıkıh Usûlü -Giriş-*, çev. Haşan Karayığit (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 64-65; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ğini ifade etmektedir. Ancak müellife göre fıkıh usûlünün asıl işlevi, mevcut fıkıh kurallarının nasıl ortaya çıktığını açıklamayı amaçlayan geriye dönük bir karaktere sahip teorik bir ilimdir.¹² Dolayısıyla fıkıh usûlünün bir içtihat yöntemi olmadığı, var olan hükümlerin naslarla uyumunun sağlanması şeklinde bir okumaya tabi tutulması gerektiği söylenmiştir. Bu çerçevede fıkıh usûlünün felsefi olarak İslâmî hükümlerin vahiy-akıl ilişkisi temelinde nasıl ortaya çıktığını izah eden teorik bir ilim olduğu ve teorik ilimlerin de yapısı gereği açıklayıcı karakterde olduğu ve doğrudan *inşâî* nitelik taşımadıkları vurgulanmıştır.¹³ Ayrıca fıkıhın bizzat hükümle, fıkıh usûlünün ise bu hükümlerin hüküm oluşlarıyla yani delillerle ilgilendiği ifade edilmiştir. Müellifin eleştirmiş olduğu, kendisine *inşâî* bir rol biçilen modern dönem fıkıh usûlü ile fıkıh usûlünün işlevinin, -müellife göre- fıkıhın geriye dönük olarak gerekçelendirilmesi şeklindeki bu iki yaklaşımın birbirine zıt olmadıklarını ve fıkıh usûlüne her iki işlevin de yüklenebileceğini ifade edenler de olmuştur.¹⁴

Bedir, fıkıh usûlüyle ilgili bu genel perspektifi verdikten sonra sünnetin fıkıh usûlü açısından nasıl ele alınması gerektiğine değinmiştir. Özellikle yukarıda açıklamış olduğu fıkıh usûlünün, fıkıh yani ahkâm-ı şer'îye ile ilişkisine yönelik algısını destekler nitelikte, sünnetin asla modern dönemdeki fıkıh usûlü algısı şeklinde *inşâî* bir tarzda okunamayacağına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla sünnet delili, fıkıhın hadislerle yeniden oluşturulmasından çok, mevcut fıkıhın hadislerle nasıl izah edileceğini bize verir. Müellif burada klasik fıkıh usûlü algısının modern dönemde değiştiğine dikkat çekmekte ve modern dönemde fıkıh usûlüne aslında bir *inşâ* rolü biçildiğini ifade etmektedir.¹⁵ Nitekim modern dönemde mevcut külliyat bırakılıp, naslar üzerinden şer'î hükümler yeniden anlamlandırılmaya çalışılmış ve geçmişteki bu selefi düşüncenin modern dönemde ana akım haline

Vakfı (İFAV) Yayınları, 1988), 4-5; Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)*, çev. Abdülkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınevi, 1986), 14-15; Fıkıh usûlünün işlevine dair zekât ve namaz örneği üzerinden yapılan başka bir açıklama şu şekildedir: "Fakih fer'î ve cüz'î bir meselenin hükmünü tespit etmek istediği zaman, usûlcünün tespit etmiş olduğu kâideleri alır ve hükmü bulmak istediği meseleyle ilgili delile tatbik eder... Mesela, namazın ve zekâtın dindeki hükmünün ne olduğunu bilmek isteyen fakih namaz ve zekâtla ilgili âyetlere bakar. 'Namazı kılın ve zekâtı verin.' âyetini görür. Ayette emir şifası kullanılarak namazın kılınması ve zekâtın verilmesinin emredildiğini anlar. Daha önce usûlcüden veya usûl ilminden öğrendiği emir vücuba delâlet eder, kâidesini âyete tatbik eder ve buradan namaz ve zekâtın vâcip (farz) olduğuna hükmeder..." Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usûlü (Giriş-Deliller-Hükümler-Hüküm Çıkarma Yöntemleri)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 29-30, 31-32.

¹² Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 14.

¹³ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 14.

¹⁴ Talip Türcan (ed.), *Fıkıh Usûlü* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 29-30.

¹⁵ Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 31-32; Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 38; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 29; Seyyid Bey, *Fıkıh Usûlü*, 64-65; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 4-5; Fıkıh usûlünün modern dönemde "inşâî" bir işleve sahip olduğu düşüncesi ve bu düşüncenin eleştirisi için bk. Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 11 vd.

geldiği vurgulanmıştır. Yukarıda modern dönemde yazılmış bazı fıkıh usûlü eserlerine atıfla göstermiş olduğumuz örnekler, fıkıh usûlünün müellifin tabiriyle “İslam’ı yeniden okumak için bir kurtarıcı metodoloji bilimi olarak algılandığı”¹⁶ tespitini destekler niteliktedir.

Bedir, eserinde birçok yerde batılı araştırmacıların çalışmalarından faydalanmıştır. Bu çerçevede fıkıh usûlünün teşekkül dönemi ile ilgili olarak ne zaman başladığı; İmâm Şâfiî (ö. 204/820) tarafından kaleme alınan ilk usûl eseri *er-Risâle* ile başlayıp başlamadığı konusunda W. Hallağ’ın görüşlerine yer vermiştir. Burada fıkıh usûlünün hicri 3. yüzyıldaki akıl-nakil tartışmasının sonucu olduğunu söyleyerek Şâfiî’nin *er-Risâle* adlı kitabının sadece Peygamberin otoritesini temellendirme amacıyla yazıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla oryantalistlere göre fıkıh usûlü ilminin kuruluşunun hicri 3. yüzyılın sonu ve 4. yüzyılın başları olduğu belirtilmiştir.¹⁷

Bedir, çalışmasında, usûlün iki farklı yazım türüyle; fukahâ ve mütekkellim yöntemleriyle ilgili olarak modern fıkıh usûlü eserlerinin aksine bir değerlendirmede bulunmuştur. Şöyle ki, fıkıh usûlü ilminin iki farklı metodu olan bu yöntemlerin modern usûl kitaplarındaki¹⁸ gibi usûl açısından temel görüş ayrılığından çok fıkıh-kelam ilişkisi yönüyle bir ayrım olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Kelam ve usûl ilişkisiyle ilgili olarak Hanefîlerin en başta belli bir kelamî ekole mensup olmadıkları ifade edilmekle birlikte başlarda Hanefîlerin çoğunun Mu‘tezilî olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle sonraki Hanefîlerin Sünnî çerçeveden çıkmama endişesiyle Mu‘tezile karşıtı duruşlarını netleştirmek için Mâtürîdîlik çizgisine ilerledikleri tespiti yapılmıştır. Ayrıca Hanefî mezhebinin hâkim usûl anlayışının Bağdat merkezli olduğu ve Bağdat’taki Hanefîlerin kelamla ya hiç ilgilenmedikleri ya da Mu‘tezilî kelam anlayışından etkilendikleri ifade

¹⁶ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 16.

¹⁷ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 23.

¹⁸ Mütekkellim-fukahâ yöntemlerinin modern usûl kitaplarında ele alınmasıyla ilgili olarak bk. Murteza Bedir, “Kelâmcı ve Fıkıhçı Usul Geleneklerine İlişkin Bazı Eleştirel Mülâhazalar”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 29 (01 Ocak 2013), 66-75; Benzer bir açıklama için bk. Apayadın, *İslam Hukuk Usulü*, 17; Modern kaynaklardan örnekler için bk. Şa‘bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 34-35; Zuhayli, *Fıkıh Usûlü*, 16-17; Türcan, *Fıkıh Usûlü*, 40, 44; Modern dönem usûl eserlerinde fukahâ-mütekkellim ayrımının temelini usûle yüklenen işlev bakımından bir ayrım olduğunu gösteren şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Nazarî olan bu akımın gayesi, delilin delâlet ettiği gibi bu ilmin kaidelerini tespit, bu kaidelerin istidlâlin zabt-u rabt altına alınması bakımından ölçü haline getirip, mezhebin fer‘î meselelerine hizmet eder değil, müçtehitlerin içtihatlarına hükmeden hâkim vaziyetine sokmaktır. Bu yol kelamcılar’ın (mütekkellimlerin) yolu olarak bilinmiştir... Âlimlerden bir kısmı imamlardan nakledilmiş bulunan fikhî, fer‘î meselelerin gerektirdiği gibi usûlî kaideleri tespite dayanan diğer bir yol takip etmiştir... Hanefî alimleri bu yolu takip etmekle tanınmış olduklarından bu yol Hanefî yolu olarak isim yapmıştır.” Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 33; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 35-39; Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, 23; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 13-14; Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 39.

¹⁹ Bedir, “Kelâmcı ve Fıkıhçı Usul Geleneklerine İlişkin Bazı Eleştirel Mülâhazalar”, 75-82.

edilmiştir. Müellif, Hanefî mezhebinin kelim ile ilişkisi çerçevesinde Mu'tezilî anlayıştan etkilenen Bağdat merkezli Hanefî usûlünü, özellikle Cessâs'ın (ö. 370/981) *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eseri çerçevesinde değerlendirmiştir. Cessâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinden alıntıda bulunarak, tefsirine giriş mahiyetinde yazdığı usûl eserinden bahsettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Cessâs'ın usûl eserinde kelimî tartışmalara ait bir başlığın olmaması ve eserin elimize ulaşan ilk nüshasının baş tarafındaki eksikliğe dayanarak, Cessâs'ın bu kısımda usûl-kelim ilişkisine değinmiş olabileceği ifade edilmiştir. Hatta müellif bu eksikliğin sebebi olarak eserin eksik olan kısmında onun Mâtürîdî-Eş'arî-Hanbelî çizgisindeki Sünnîlikle uyuşmayan fikirlerini ihtiva ettiği için kasıtlı olarak bu kısmın sansür edilmiş olabileceğini iddia etmektedir.²⁰

Mu'tezilî kelim düşüncesi ile Sünnî düşüncenin çekişmesinin sonucu olarak Hanefî fukahâ metodunun netleştiği ifade edilmiştir. Şöyle ki; Hanefî usûl ekolünü Orta Asya'da canlandıran fakihin Debûsî (ö. 430/1039) olduğunun ifade edilmesine rağmen aslında Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî'yle (ö. 482/1089) bu geleneğin Hanefîler arasında yaygınlaştığı belirtilmiştir. Bu iki âlimin Cessâs ve Debûsî'nin eserlerinde yer alan Mu'tezilî imalı görüşleri isim vermeden eleştirdikleri ifade edilerek aslında fukahâ metodunun bu iki isimle sistemleştiği anlatılmıştır. İlâveten bu eleştirilerin amacının Cessâs-Debûsî usûl çizgisini temelden değiştirme olmadığı da vurgulanmıştır. Nitekim fukahâ yöntemiyle ilgili olarak müellif şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Hanefî usûl geleneğinin kökleri Bağdat'tadır ve burada fıkıh teorisi kelimî ilkeler açısından Mutezile kelamıyla yakından bir ilişkide olanlarca geliştirilmiştir. Bu gelenek Orta Asya'ya taşındığı sırada tüm İslam dünyasında Mutezile karşıtı bir kampanya gittikçe yüksek bir sesle yürütülüyordu. Hanefî usûlcüler fıkıh teorisinin kelimî temellerinin farkında oldukları için bu kampanyanın kendilerine karşı bir harekete dönüşmemesi için büyük bir yorumlama faaliyetine girdiler. Böylece kelimî öncülleri fıkıh usûlüne karıştırmadan salt fıkıh alanında kalan usûl geleneğini başarılı bir biçimde korudular.”²¹

Bedir, usûl-mezhep ilişkisiyle ilgili olarak fıkıh usûlüyle ilgili sunmuş olduğu genel düşünceyi destekler nitelikte bir ilişkiden söz etmektedir. Bu çerçevede bizim anladığımız şekilde mezheplerin hicri 4. yüzyılın başlarında tam anlamıyla teşekkül ettiklerini ve fûrû

²⁰ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 36, Dipnot. 31.

²¹ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 41.

fıkıhın oluştuğunu ifade etmiştir. Fıkıh usûlü metinleri arasında -Şâfiî'nin *er-Risâle*'si hariç- hicrî 4. yüzyılın ortalarından önceye giden bir eserin olmadığına işaret ederek fıkıh usûlünün mahiyeti/işlevi ile ilgili hipotezini desteklemektedir. Şöyle ki, fıkıh usûlü eserleri fürû fıkıhın sistematikleşmesinden sonra oluşturulduğu için usûlün fıkıh inşâ edici bir nitelikte algılanmasının doğru olmayacağı ifade edilmektedir. Mezhep-usûl ilişkisinin klasik dönemde bu şekilde ele alınmasının ardından modern dönemde mezhep farklılıklarının önemini kaybettiği söylenmiştir. Modern dönemde, Sünnî mezhepler arasındaki farklılıkların giderilmesi için uzlaştırmacı bir tavır takınıldığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda klasik dönemdeki belli temelleri olan mezhep farklılıkları modern dönemde göz ardı edilmiştir. Modern dönemde kaleme alınan usûl eserlerinde deliller ile ilgili mezhepsel farklılıkların sanki yüzeysel ve gerçek olmayan tartışmalar şeklinde ele alındığı vurgulanmıştır. Hatta istihsan örneği üzerinden, bu delili eleştiren Şâfiî'nin aslında bu delili kullandığı söylenerek mezhepler arasında ayrılık olmadığı ifade edilmiştir.²² Müellif, modern eserlerdeki bu tür açıklamaların bilginin gelişimi önünde büyük öneme sahip olan ihtilafı anlamsız kıldığı şeklindeki eleştirisini dile getirmiştir. Ancak müellifin başka bir yazısında, modern dönemdeki bu algıyı eleştirel nitelikteki söyleminin aksine bir görüş bildirdiği görülmektedir. Burası izaha muhtaç bir husustur.²³

İkinci bölümde müellif, öncelikle hicri 4. yüzyıla kadar devam eden süreçte ehl-i hadîs ve ehl-i r'ey ekollerinin çekişmesine dayanarak bu iki ekolün zihninde yer alan sünnet algısını göstermeye çalışmıştır. Bu çerçevede ehl-i hadîs ve ehl-i r'ey ayrımının neye dayandığıyla ilgili olarak klasik literatürdeki önemli isimlerin bakış açılarına atıfta bulunmaktadır. Tasnifin nispeten biraz dağınık olması konunun bütüncül olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Re'y ve hadis taraftarlığı kavramlarının kullanımında 3.-4./9.-10. yüzyıl yazarları ile 6./12. yüzyıl ve sonrasında eser kaleme alanlar arasında farklılığın olduğu belirtilmiştir. Belirtilen dönemler arasında ve

²² Modern dönemde yazılan usûl eserlerinde İmâm Şâfiî'nin de istihsanı kullandığına dair ifadeler için bk. Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 193; Zuhayli, *Fıkıh Usûlü*, 100; Türcan, *Fıkıh Usûlü*, 258-259; İmâm Şâfiî'nin "Kim istihsan yaparsa, kendiliğinden şeriat getirmiş olur." dediği söz nakledilerek devamında şu açıklamaya yer verilmiştir: "Fakat maksatlar anlaşıldıktan sonra görülmüştür ki, bütün İslâm hukukçuları, başka isimler altında bu delil ve metodu da kullanmışlardır." Karaman, *Fıkıh Usûlü*, 71; Benzer açıklamalar için bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, 74; Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, 232-234; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 173-174; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 221.

²³ Müellifin bir kitaba yazdığı giriş mahiyetindeki yazısında konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir: "İmâm Şâfiî fıkıh faaliyetini tanımlamak için kaleme aldığı *er-Risâle* adlı eserinde nasların manasına kapı aralamanın yani içtihat yapmanın kaçınılmaz olduğunu ama bunun bazı riskler taşıdığını düşünerek istihsanı ve maslahatı reddeden yazılar kaleme almış ama diğer yandan kendisi de fetva/içtihat faaliyetinde onları kabul etmekle kalmamış, başarılı bir biçimde geliştirmiştir." Şenol Saylan, *Hanefilerde Mezhep Usûlü (Şerhu Ukûdi resmi'l-müfti)* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 23-24.

sonrasında re'y ve hadis ayrımının, coğrafya, metodoloji ve hem coğrafya hem metodoloji temelli olduğunu ifade eden ve buna göre değerlendirme yapan önemli isimlerin görüşlerine yer verilerek değerlendirme yapılmıştır.²⁴ Eserin bu bölümünde, teşekkül dönemi- ni ele almasına rağmen kavramlara yüklenen anlamların değişime açık olduğunu göstermek için modern dönemdeki yansımalarına da yer verilmiştir.

Öncelikle unutulmamalıdır ki ehl-i r'ey ve ehl-i hadîsin ayrıştığı nokta Hz. Peygamberin otoritesinin varlığı konusunda değildir.²⁵ Bu iki ekol sünnet konusunda temelde iki noktada ayrılmışlardır. Bunlardan ilki ilmin fıkha dönüşmesi sürecinde insan müdahalesinin sınırlarını, ikincisi ise Hz. Peygamberin öğretilerinin sonraki nesillere aktarılış biçimidir.²⁶ Birinci ayrışma noktası içtihadın sınırlarıyla ilgilidir. Nitekim ehl-i re'ye eleştiriler de bunun üzerinden yapılmıştır.²⁷ Çünkü ilk dönemde ilim kelimesi hadisi kapsamakta ve nakledilen bilgi olarak kullanılmaktaydı. Fıkıh ise re'y anlamındaydı. Yani Kur'ân, Hz. Peygamber, râşid halifeler ve Allah Resulünün ashabından nakledilen bilgiler, ilmi oluştururken, âlimlerin nakledilen bu bilgiler hakkındaki yorumları ve bunları yaşamlarına aktarma deneyimleri ise fikhî oluşturmaktadır.²⁸ Bu çerçevede hadis taraftarları yukarıdan nakledilen bilgiye beşerî bir müdahalenin olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. İmam Şâfiî bu noktada hicri 2. yüzyılın son çeyreğinde usûl eseri üzerinden bu iki ekole karşı uzlaştırmacı bir yöntemle, hadis taraftarlarının ilim anlayışını geliştirerek buna içtihadı da eklediği tespiti yapılmıştır.

İlk dönemden sadece İsa b. Ebân (ö. 221/836) ve Tahâvî'nin (ö. 321/933) görüşlerine ulaşılabildiği belirtilmiş ve müellif tarafından bu iki âlim üzerinden Hanefî haber teorisi tespit edilmiştir. İsa b. Ebân'ın haber kavramına yüklediği anlama yer verildikten sonra, "İsa b. Ebân'ın Haber Teorisi" üst başlığı, "Haberin Rasyonel Tasnifi", "Haberin Dini Tasnifi", "Râviler" ve "Metin Analizi" olmak üzere dört alt başlık halinde ele alınmıştır. Sonuç olarak İsa b. Ebân, ehl-i hadîsin isnadı tek ölçü kabul etmesine karşılık bu hadisleri naklederken râvilerin yorumunun katıldığını ve zayıf hadislerin ayıklanırken sadece isnadın ayırt edici bir kriter olmadığını belirterek, bu tür haberlerin ancak bir grup fakih önderliğinde metin analiziyle anlaşılabilirliğini söylemiştir. Bu durum, İsa b. Ebân'ın isnadı tek başına güvenli bir yöntem olarak görmediğini göstermektedir.²⁹ Bu-

²⁴ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 65 vd.

²⁵ M. Esat Kılıçer, "Ehl-i Re'y", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/521.

²⁶ İki ekol arasındaki görüş ayrılıkları için bk. Kılıçer, "Ehl-i Re'y", 10/521-522.

²⁷ Ehl-i hadîsin ehl-i re'ye yönelttiği eleştiriler için bk. Kılıçer, "Ehl-i Re'y", 10/522-523.

²⁸ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 69.

²⁹ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 94-95.

nun yanında ehl-i re'y geleneğinden olan Tahâvî'nin ehl-i hadîsin de görüşlerini kullanarak Hanefîliği savunduğu ifade edilmiştir. Müellif Tahâvî'nin hadis ehli tarafından hoş karşılandığını, aynı zamanda kıyası kullanıp sahih hadisleri tenkit etmesinden dolayı eleştirildiğini belirtmiştir. Ancak müellif tarafından Tahâvî'nin bu yaklaşımına rağmen, onun tarafından bile Hanefî fıkıh doktrininin temelini değiştirilmesinin düşünülmediği ifade edilmiştir. Müellif, fûrû fıkıh eserlerinde Tahâvî'nin görüşlerine başvurulduğu ancak fıkıh usûlü eserlerinde, daha çok Hanefî usûl geleneğinin İsa b. Ebân'ın isnada kuşkuyla yaklaşan yönteminin devam ettirildiği tespitinde bulunmuştur. Sonuç olarak Hanefî usûlcülerin Tahâvî'nin getirdiği bu uzlaşmayı kabul etmekle birlikte pratikte İsa b. Ebân'ın ortaya koyduğu görüşü devam ettirdiği belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde müellif, kitabın başında söylediği “Önce fûrû daha sonra usûl oluşur.” iddiasını destekler nitelikte hicri 4. yüzyılda mezheplerin yeni teşekkül ettiğini, bu sebeple henüz fıkıh usûlü eseri telif edilmediğini zikretmiştir. İsa b. Ebân'la temelleri atılan Hanefî haber teorisi bu dönemde bazı âlimler tarafından geliştirilerek daha sistematik bir hal almıştır. İlk döneme dair yeteri kadar kaynağın olmaması, konunun anlaşılabilirliğini düşürürken, bu dönemin mevcut eserleri tatmin edici niteliktedir. Hicri 5. yüzyılda kelimelerin oluşum dönemi olması sebebiyle kelimelere duyulan rağbet Mu'tezilenin geri plana atılmasına sebep olduğu ve bu dönemde Hanefîlerde bir zayıflama meydana geldiği iddia edilmiştir. Ancak müellif, Hanefîliğin Bağdat'ta zayıflamasını yeteri kadar ele almamaktadır. Bedir, başka bir çalışmada Hanefîliğin Bağdat'taki serüvenine ayrıntılı şekilde değinmiştir.³⁰ Bedir, zayıflamadan kastının; Hanefî mezhebinin Bağdat'ta, hukuk-yargı alanında varlığını ve etkinliğini sürdürse de, İslam ilimlerinin iki entelektüel branşında, yani fıkıh usûlü ve kelimelerin sahasında, hemen hemen hiçbir varlık göstermemesi şeklinde ifade etmiştir.³¹ Buna bağlı olarak Hanefî alimlerin canlı faaliyetlerinin, 5./11. yüzyılın başlarına gelindiğinde yavaşladığını ve hatta neredeyse durduğunu ifade etmiştir. Bunu ispatlamak için de yazılan eserleri birer gösterge kabul ederek, Hanefî mezhebi tarihinde Bağdat'ta 11. yüzyıl sonrası kaleme alınan kelimeler, fıkıh veya fıkıh usûlü alanında etkili olmuş bir esere nadiren rastlanıldığını vurgulamıştır. Yine, 5./11. yüzyıl öncesi üretilen çok önemli ve etkili olmuş birçok çalışmanın zamanla unutulmaya terk edilmiş olduğu ve birçok eserin günümüze ya hiç ulaşamamış ya da tek nüsha olarak gelmiş olması da Bağdat'ta Hanefîliğin zayıflamasına delil olarak getirilmiştir. Ayrıca bu durumun Maveraünnehir'in iki önemli merkezi Buhara ve Semerkand'la karşılaştırıldığında daha

³⁰ Bedir, “Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması”.

³¹ Bedir, “Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması”, 1/623.

net görülebileceği ifade edilmiştir.³² Klasik dönemde Hanefîlerin haber teorisinin anlaşılması için ilk gidilecek kaynağın Cessâs olduğu belirtilerek *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eseri ele alınmıştır. Nitekim Cessâs'ın haber bölümü İsa b. Ebân'ın görüşleri etrafında adeta onun bir metnini şerh eder gibi kurgulandığı belirtilerek, eserin ilk eser olmasına rağmen oldukça sistematik ve ayrıntılı bilgiler içermesi bakımından önemli olduğu vurgulanmıştır.³³

Klasik dönemde (Müellifin tasnifine göre; 4./10. yüzyıldan 6./12. yüzyılın ilk yarısına kadar olan yaklaşık 200 yıllık bir dönem) artık ehl-i hadîs ve ehl-i re'y taraflarının kimler olduğu daha netleşmiştir. Aynı şekilde ehl-i hadîs yani bu dönemdeki hadis taraftarlarının tek odağı isnat olmuş; ehl-i re'y yani Hanefîlerin amacı ise mevcut haberin sıhhatinin senetle birlikte senet dışında da tespit edilmesi olmuştur. Bu dönemde de ilk dönemde olduğu gibi sünnetin ikinci delil oluşu tartışma konusu olmayıp haber-i vâhîde yaklaşımın, temel ayrışma noktası olduğu ifade edilmiştir. Müellif, hadis taraftarlarının deliller sıralamasında haber-i vâhîdi kıyasın önüne almalarını bilinçli bir hareket olarak nitelemektedir. İlk dönemde Hz. Peygamberin otoritesi sünnet kavramıyla açıklanmıştı. Ancak bu dönemde hadislerin, râvilerin algıları ışığında yazılmasının bu hadislerin kaynak olarak alınmasını engellediği, bunun yerine fakih râvilerin fetvalarının esas alındığı belirtilmiştir.

444 | db

Bahsedilen yöntemi aynen uygulayan Cessâs'ın Hanefî haber teorisinin temelini Bağdat'ta ortaya koyduğu ifade edilmiştir. *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eserinde Cessâs'ın, ilk dönemdeki İsa b. Ebân gibi hadis-sünnet kelimeleri yerine haber kavramını kullanmasına dikkat çekilmiştir. İlk dönemde olduğu gibi bu dönemde de ehl-i hadîs-ehl-i re'y ayrışmasının temel sebebi, hadislerin bilgi değerinin ne olduğu tartışması olduğu belirtilmiştir. Nitekim müellif, Cessâs'ın eserini, ehl-i re'y ve ehl-i hadîs arasındaki çekişmenin tezahürü niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Cessâs'ın haberi açıklarken hadisleri, mütevatir olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırıp, mütevatir olmayanlara garip hadis dediği ve bunlarla âhâd haberleri kastettiği belirtilmiştir. Bununla beraber âhâd haberin fakih bir râvi tarafından rivayet edilmediği sürece bilgi değerinin olmadığı ifade edilmiştir. Burada müellif aslında Hanefîlerin delil alma noktasında hadislere şüpheyle yaklaşmadığını, zira mütevatir hadisin en çok kullanılan delillerden biri olduğunu, asıl problemin doğruluğu kesin olmayan âhâd haberler olduğunu belirtmiştir. Müellif, mütevatir hadisin bilgi değerini Kur'ân'ın mütevatir olması örneği üzerinden vermektedir.³⁴

³² Bedir, "Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması", 1/627.

³³ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 111.

³⁴ Benzer bir açıklama için bk. Apayadın, *İslam Hukuk Usulü*, 33.

Debûsî'nin hicri 4. yüzyılda Irak'taki Hanefî haber teorisini tekrar gündeme getirdiği söylenmiştir. Müellif, Debûsî'nin Buhara bölgesinden çıktığını söylemesine karşın bu bölgede Hanefîliğin ortaya çıkışıyla ilgili yeterli bilgi vermemiştir. Bu kısım Cessâs'ın eseri üzerinden benzerlik ve farklılıkları karşılaştırarak ele alındığı için nispeten tekrara düşüldüğünü ifade edebiliriz. Debûsî'nin Cessâs'ın aksine klasik Hanefî delil sıralamasında bazı değişiklikler yaptığı belirtilmiştir. Debûsî, eserini hüccet kavramını merkeze alarak yazmıştır. Onun İsa b. Ebân ve Cessâs'tan asıl farkının haber tasnifinde değişikliğe gitmesi olduğu belirtmiştir. Bu tasnif bilinen ve yaygın yani *meşhur* ve az bilinen *garip hadis* şeklindedir.³⁵ Okunduğunda karmaşık bir hal alan bu tasnif, müellif tarafından tablo halinde gösterilerek daha anlaşılır kılınmıştır.

Bedir, Hanefî haber teorisine asıl şeklini veren isimlerin Serahsî ve Pezdevî olduğunu anlatmaktadır. Bu iki ismin Debûsî çizgisini bilinçli bir şekilde takip ettiği kanaatindedir. Bedir'e göre Debûsî, bu iki isim ile Cessâs arasında köprü konumundadır. Burada Pezdevî'nin önemi, mevcut konuları belli bir sistematığe oturtması; Serahsî'nin ise Hanefî geleneğinin doğru anlaşılması noktasında olduğu belirtilmiştir.

Hanefî haber teorisine son noktayı koyan ismin Pezdevî olduğuna işaret edilmiştir. Pezdevî'nin, eserini ders kitabı niteliğinde yazarak bütün konuları sistematik bir şekilde aktaran ilk müellif olduğu belirtilmiştir. Pezdevî'nin gelenekten ayrıldığı en önemli husus eserinde ikinci delili, *haber* yerine *sünnet* şeklinde nitelendirmesi olduğu ifade edilmiştir. Müellife göre bu dönemde sünnet kavramı, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içine alan bir anlam kazanmıştır. Müellif bu sebeple, Pezdevî'nin bu başlığı kullanmasını isabetli görür.

Dördüncü bölümde, klasik sonrası dönemde gelişen siyasi olayların, mezhepleri *Sünnî* adı altında uzlaşmacı bir tavır takınmaya yönelttiği belirtilmiştir. Müellif aynı dönemde bir mezhebe mensup olmayan sûfi tarikatların ortaya çıkmasıyla farklı mezhebe mensup kişilerin birbirinden ders almasının bu uzlaşmaya katkı sağladığını ifade etmektedir. Hanefîlerin, uzlaşmacı tavrın gereği olarak gelenekselliğe yakın bir tavır sergilediği söylenmektedir. Bu tutuma Hanefî âlimlerin hadislerle ilgili çalışmalar yapması örnek gösterilmiştir. Müellif, bu uzlaşmacı tavrı, o dönemde verilen eserlerden örneklerle göstermektedir. Müellifin ileri sürdüğü iddiaları, bu dönemde yaşanan âlimlerin bizzat kendi eserleri üzerinden aktarması, olaylara içerdiden bakılmasını sağladığı ve okuyucuya yorum yapabilme fırsatı sunduğu söylenebilir.

³⁵ H. Yunus Apaydın, "Meşhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/368.

Bedir, bu dönemde yazılan eserleri üç kategoride ele alarak fıkıh usûlüne son noktayı koyan Pezdevî'nin merkeze alındığı eserlerin, daha çok eğitim maksadıyla telif edildiğini bildirmektedir. Bu tarz eserlerde amaçları sebebiyle bir konunun tartışılmasından ziyade, ulaşılan sonuçların verildiği zikredilmektedir. Müellif, Abdülaziz el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) *Keşfu'l-esrâr* adlı eserini ele alarak dönemin özelliklerini bize anlaşılır bir şekilde yansıtmaktadır. Eserin diğer dönemlerden en büyük farkı ikinci aslı delilin sünnet başlığı altında işlenmesi olduğu ifade edilmiştir.

Müellif verilen eserler üzerinden dönemin özelliklerini ana hatlarıyla çizdikten sonra Hanefîlerin kelimelerinde nasıl bir yol izlediğini ele almaktadır. İlk dönemlerde Hanefîlerin aklı ön plana çıkarmaları gerekçesiyle Mu'tezilî diye isimlendirilmesinin³⁶ bu dönemde Mâtürîdîliğe hızlıca geçişe sebep olduğunu ve kurulan kelimeler okullarına Mâtürîdî ismini vermelerinin Mu'tezilî nitelemesinden kurtulmak için olduğunu açıklamaktadır.

Eser, tarih kitabı niteliğinde olmasa da yüzyıllar arası geçişin keskin olması, okuyucuda olaylar sanki aynı zaman diliminde gerçekleşmiş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Bu da okuyucunun zihninde soru işaretlerine neden olmaktadır. Eserin konusunun geniş bir zaman dilimini kapsamasından kaynaklı olarak böyle bir durum oluştuğunu ifade edebiliriz. Eserin arka kapağı, girişi ve önsözüne baktığımızda müellif son dönemlerde değişen sünnet algısını bize gösterebilmek için, ilk dönemleri ele almış ve okuyucuya bu dönemler arasındaki farklılıkları göstermeye çalışmıştır. Bu sebeple son bölümün eserin en önemli kısmı olduğu kanaatindeyiz. Ancak bu bölüm üçüncü bölümdeki kadar detaylandırılmayıp genel olarak verilmiştir. Bu da dönemin anlaşılması için ileri okumaları gerektirmektedir. Bunun sebebi, geniş bir zaman dilimini kapsayan eserde her dönemin detaylandırılması durumunda eserin hacminin genişleyeceği endişesi olabilir. Eser dil ve üslup açısından da son derece güzel bir kullanıma sahiptir. Akademik bir dilin kullanımını noktasında örnek bir yapıya sahiptir.

Sonuç olarak eserin konuyu ele alış biçimi göz önüne alındığında ciddi bir gayret ve çabanın mahsulü olduğu görülmektedir. Esere yazılan önsözde eserin tezinin ne olduğu açık şekilde ifade edilmiş ve bu tezi destekleyici delil ve değerlendirmeler yeri geldiğinde belirtilmiştir. Eserin savunduğu tezin anlaşılması için alana dair bazı okumaların yapılması gerekebilir. Çünkü eserde müellifin her bölümde muhatabın belli bir bilgi birikimine sahip olduğunu varsayımıyla hareket ettiği hissedilmektedir. Eserin başlığındaki *Fıkıh Mezhep Sünnet* kavramlarının art arda sıralanması ve *Hanefî Fıkıh Teorisinde*

³⁶ Kılıçer, "Ehl-i Re'y", 10/523.

Peygamber'in Otoritesi ifadesi, içeriği son derece güzel ifade etmiştir. Eserde fıkıh usûlünde Hz. Peygamberin otoritesi ele alınırken fıkıh, mezhep ve sünnet kavramlarının genelden özele sıralanması son derece isabetli olup bu sıralama, sünnet delili üzerinden ele alınan ve fıkıh usûlünün işlevini gösterme amacıyla uyum gösterdiğini ifade edebiliriz. En dar kapsamda sünnet deliline yaklaşım tarzı üzerinden mezhep olgusuna, ardından fıkıh usûlüne, oradan da fıkıh teorisine yaklaşımı göstermesi açısından kavramların birbirlerine bir nevi köprü konumunda olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte kitap, fıkıh usûlünün mahiyeti ve Hanefî mezhebi literatüründe sünnetin ele alınışı hakkında bilgi almak isteyenlerin bakacağı ilk kaynaklardan biridir. Eserin farklı dönemlerdeki sünnet algısını klasik dönemdeki eserler üzerinden aktarması, konuyu daha anlaşılır kılmıştır. Daha sonra bu eserlerde yer alan bilgilere dair müellif tarafından değerlendirme ve yorum niteliğinde yazılmış olunan görüşlerin aktarılması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Müellifin, dördüncü bölüm istisna edildiğinde, başlıkları kısa aralıklarla vermesi kapsamı bakımından geniş olan konunun zihinde daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitekim müellif de bu özelliğinden dolayı her başlık sonunda bir diğer konuya geçişe temel oluşturmak için çıkardığı sonuçlara yer vermiştir. Yer yer tablolar verilerek karmaşık tasnifler okuyucu için daha anlaşılır hale getirilmiştir. Bu bağlamda eser, fıkıh usûlü alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Kaynakça

- Apayadın, H. Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Apayadın, H. Yunus. "Meşhur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/368-371. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 1. Basım, 1988.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh Mezhep Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi)*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi (DEM) Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Bedir, Murteza. "Hanefî Mezhebinin Abbasi Bağdat'ında Yükselişi ve Zayıflaması". *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum*. 1/621-632, 2011. <http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=45710625&tarama=-Murteza%20bedir>
- Bedir, Murteza. "Kelâmcı ve Fıkıhçı Usul Geleneklerine İlişkin Bazı Eleştirel Mülahazalar". *İslam Araştırmaları Dergisi* 29 (01 Ocak 2013), 65-97.
- Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Demir, Halis. "Fıkıh, Mezhep ve Sünnet Adlı Kitabın Tahlili". *Universal Journal of Theology* 2/1 (31 Mart 2017), 97-103.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam Hukuk Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)*. çev. Abdülkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınevi, 4. Basım, 1986.
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usûlü (Giriş-Deliller-Hükümler-Hüküm Çıkarma Yöntemleri)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Karaman, Hayreddin. *Fıkıh Usûlü (İslam Hukûkunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi)*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1. Basım, 1964.
- Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i Re'y". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/520-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özşenel, Mehmet. "Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi) Hakkında Bazı Mülahazalar". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/2 (30 Aralık 2006), 7-36.

- Saylan, Şenol. *Hanefîlerde Mezhep Usûlü (Şerhu Ukûdi resmî'l-müftî)*. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Seyyid Bey, Muhammed. *Fıkıh Usûlü -Giriş-*. çev. Hasan Karayığit. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Basım, 2010.
- Şa'bân, Zekıyyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2010.
- Türcan, Talip (ed.). *Fıkıh Usûlü*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Zeydan, Abdülkerim. *Fıkıh Usûlü*. çev. Ruhi Özcan. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 1993.
- Zuhayli, Vehbe. *Fıkıh Usûlü*. çev. Ahmet Efe. İstanbul: Risale, 4. Basım, 2017.